

9. Добіжа В. В. Політична культура владної еліти в умовах суспільно-політичної трансформації / В. В. Добіжа // Держава і право. Юрид. і політ. науки. – К. : Ін-т держави і права НАНУ, 2007. – Вип. 38. – С. 726–732.
10. Сахань О. М. Політична еліта України: сучасний стан та перспективи / О. М. Сахань, І. Л. Мельник // Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. пр. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2012. – № 2 (42). – С. 275–282.
11. Орлов О. В. Проблеми формування управлінської еліти у сучасному українському суспільстві / О. В. Орлов // Публ. упр.: теорія та практика. – 2014. – Вип. 1. – С. 92–96.

С. В. Ставченко, кандидат філософських наук, доцент,
Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ІНДИКАТОРИ КРИЗОВИХ ЯВИЩ ЯК ІНСТРУМЕНТ ДІАГНОСТИКИ ПОЛІТИЧНОЇ КРИЗИ

Дослідження розгортання політичної кризи як процесу містить аналіз чинників, які впливають на суб'єктів прийняття політичних рішень, обставини місця та часу, у яких розгортається ця криза. При цьому чинником політичної кризи вважається політично значуща подія, або зафіксований стан політичної системи, або встановлена тенденція політичних змін, що свідчить про настання політичної кризи. Чинники політичної кризи є найбільш значущими показниками, параметрами функціонування політичної системи, що свідчать про наявність розбалансованості, гострих протиріч у ній [3, с. 372–373].

У діагностиці політичної кризи сформований типовий перелік чинників, які підвищують імовірність виникнення та розвитку кризових явищ (чинники потенційної загрози або провокатори). Набір чинників, що зумовлюють виникнення кризових явищ у політичній системі, залежить від внутрішніх можливостей системи протидіяти чинникам потенційної загрози. Тут варто враховувати, що набір кризових чинників не є постійним, він змінюється в часі залежно від етапу життєвого циклу політичної системи чи її окремого елементу. Чинники політичної кризи, як правило, діють у комплексі, що посилює їх негативний вплив на систему в цілому або її окремий елемент.

До чинників політичної кризи можна віднести як зовнішні, глобальні політичні, соціальні та економічні процеси, так і внутрішні процеси в політичній, соціальній та економічній системах. Зовнішні кризогенні чинники створюють загальні передумови погіршення ситуації, однак за відповідної організації управління та прийняття необхідних рішень політична система має всі можливості уникнути негативних наслідків від впливу зовнішнього

середовища. Поглиблення кризи головним чином зумовлюється внутрішніми причинами і насамперед є результатом неефективного політичного менеджменту. Інші внутрішні причини є здебільшого похідними від цього чинника, є наслідком попередніх помилок та неефективних рішень.

Діагностика політичної кризи здійснюється на основі аналізу конкретної фази життєвого циклу розвитку політичної системи. При цьому найбільш глибокі та інтенсивні кризи спостерігаються при зміні цивілізаційних циклів, можуть продовжуватись десятиріччями та супроводжуватись радикальними змінами в структурі політичної системи. У цілому діагностика криз у політичній системі визначається як сукупність методів, спрямованих на виявлення проблем, слабких місць у функціонуванні політичної системи, які є причинами кризових явищ. Також діагностику можна розуміти як оцінку діяльності політичних інститутів (у першу чергу держави) з метою отримання загального управлінського ефекту; виявлення відхилень системних параметрів від первинних значень, оцінку функціонування політичної системи та окремих її елементів у мінливому середовищі з метою попередження кризи.

Основними інструментами діагностики політичної кризи виступають індикатори кризових явищ, які вказують не лише на факт можливості виникнення кризи в тій чи іншій сфері соціально-політичної дійсності, а й при ближчому розгляді містять передумови для прийняття рішень стосовно попередження кризи або нейтралізації її негативних наслідків. Саме через аналіз індикаторів кризи можливий адекватний моніторинг кризових явищ і планування кризових ситуацій у різних сферах соціально-політичної дійсності. Часто індикаторами кризових явищ у політиці виступають макроекономічні показники, соціальна напруженість тощо. Індикаторами системної політичної кризи є підвищення авторитарних тенденцій у функціонуванні державної влади, маргіналізація законодавчих органів, деконсолідація політичних еліт та ін.

У діагностиці політичної кризи досить перспективним убачається виділення трьох типів індикативних показників аналізу кризи залежно від стадії кризи, а саме: індикатори передкризового стану, індикатори актуалізації політичної кризи, індикатори післякризового періоду.

З точки зору прогнозування та превентивного управління політичною кризою найбільш перспективними виявляються аналіз та діагностика індикаторів передкризового стану політичної системи. З позицій політичного управління в кризовій ситуації має значення аналіз кризової ситуації, можливостей ескалації кризових явищ, можливостей управління («керованості») параметрами політичної системи в кризовій ситуації. Управління наслідками кризової ситуації, яка може здійснюватись уже в рамках іншої політичної системи, передбачає глибокий аналіз післякризової ситуації.

Індикатори політичної нестабільності становлять ядро політичної нестабільності. Цей показник визначається як пропорційне співвідношення вільності участі в публічній владі та відповідальності. У контексті класичного системного підходу, а також функціонального аналізу передкризовий період розглядається з боку комплексу функцій, який виконує політична система. Так, факт виконання системоутворюючих функцій системою означає взагалі наявність як такої даної політичної системи, її відносну стабільність. Відповідно невиконання даних функцій означає, що політична система не функціонує і перебуває у стані кризи, яка може призвести вже до руйнування або змістовного оновлення даної системи. Під системоутворюючими функціями системи ми розуміємо здатність політичної системи реалізовувати політичну владу, а також реалізацію суб'єктом політичної влади відповідних політичних інтересів за допомогою наявних ресурсів.

Ефективність реалізації політичною системою системовідтворюючих функцій свідчить про її адаптивну здатність та можливість реагувати на виклики зовнішнього середовища, предметом аналізу при цьому в першу чергу є наявність і зміст зворотного зв'язку [4]. Аналіз процесу системовідтворення дає відповіді на питання щодо кризового потенціалу політичної системи. Мається на увазі, що невиконання або неефективне виконання системовідтворюючих функцій системою свідчить про наявність передкризового стану системи, виходом з якого може бути власне кризовий стан або відновлення відносної стабільності в разі певних політичних змін, що сприяють підсиленню адаптивної спроможності політичної системи.

Крім того, одиничні збої в реалізації інструментальних функцій політичної системи, які слугують підтримці провідних системних параметрів, свідчать про наявність перманентних процесів взаємодії порядку та хаосу та є найменш загрозливими для стабільності політичної системи (політичної стабільності) [1]. Але наростання та масові збої виконання системою інструментальних функцій і зростання їх інтенсивності можуть також свідчити про наявність латентних кризових явищ.

Аналіз індикаторів політичної кризи полягає у виявленні параметрів політичної системи, які відповідають за відновлення політичної системи. Порушення в системоутворюючих параметрах системи означають, що в системі назріває криза.

Ідентифікація параметрів політичної легітимності та політичного порядку, який вступає у протиріччя з існуючим порядком, також може свідчити про наявність кризових тенденцій [2]. Індикаторами політичної кризи є прояви нелегітимності або делегітимації політичного режиму. Зокрема, корисним може бути аналіз розриву або деформації зворотного зв'язку, тобто встанови-

ти, наскільки виконуються цілі та завдання управління, а також, чи відповідають установки та стереотипи цілям управління. Проаналізувати відповідність установок та стереотипів, що поширені в громадській думці, офіційній ідеології можна за допомогою кількісних та якісних методів аналізу громадської думки, а ідентифікувати назрівання параметрів нового політичного порядку можна за допомогою порівняння певних альтернативних ідеологічних конструкцій з існуючими особливостями національного характеру, ментальності тощо.

Крім ідеологічних домінант індикатором політичної кризи може виступати критичний рівень накопичення актів девіантної поведінки [5]. Відповідні вимірювання провести досить складно, особливо в демократичному суспільстві, де існує право зібрань, мітингів, демонстрацій, яким громадяни регулярно користуються. У демократичних політичних системах з кінця 1970-х рр. поступово намітилась тенденція до переходу від прямих форм політичної участі до опосередкованих, а наростання масових рухів на рубежі ХХ–ХХІ ст. свідчить про певні зміни в політичних системах, моделях поведінки та формах політичної легітимності [6].

Таким чином, основними інструментами діагностики політичної кризи виступають індикатори кризових явищ, які типологізуються залежно від стадії кризи на індикатори передкризового стану, індикатори актуалізації політичної кризи, індикатори післякризового періоду. Важливими показниками кризових явищ виступають індикатори політичної нестабільності, ефективність реалізації політичною системою системовідтворюючих функцій, прояви нелегітимності або делегітимації політичного режиму, критичний рівень накопичення актів девіантної поведінки тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Архипов А. И. Экономические и социальные аспекты политики стабилизации / А. И. Архипов. – М. : Ин-т экономики РАН, 1999. – 234 с.
2. Доган М. Легитимность режимов и кризис доверия / М. Доган // Социс. – 1994. – № 6. – С. 147–156.
3. Політологічний енциклопедичний словник / уклад.: [Л. М. Герасіна, В. Л. Погрібна, І. О. Поліщук та ін.] ; за ред. М. П. Требіна. – Х. : Право, 2015. – 816 с.
4. Шабров О. Политическое управление: проблема стабильности и развития / О. Шабров. – М. : Интеллект, 1997. – 200 с.
5. Ярных В. Управление в условиях кризиса: HR-технологии / В. Ярных. – М. : Вершина, 2006. – 192 с.
6. Held D. Models of democracy / D. Held. – Cambridge : Stanford University Press, 2006. – 338 p.